

РОЛЬ І МІСЦЕ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ

THE ROLE AND PLACE OF INNOVATION AND INVESTMENT COMPONENT IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES

В статті визначено роль і місце інноваційно-інвестиційної складової в системі економічної безпеки підприємств та обґрунтовано необхідність реалізації вектора інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств для забезпечення їх економічної безпеки у довгостроковому періоді. Уточнено визначення економічної безпеки підприємств, окреслено найважливіші чинники економічної безпеки на рівні підприємства. Критерієм ефективності та конкурентоспроможності підприємства в сучасному світі при нових глобальних викликах сьогодення є інноваційна сприйнятливість, тому генерація, продукування, комерціалізація та впровадження інновацій, забезпечення інноваційної активності є головним пріоритетом розвитку сучасного підприємства. Визначено складові економічного потенціалу – основи для розробки довгострокових прогнозів та планів забезпечення економічної безпеки підприємств, окреслено інвестиційні механізми забезпечення економічної безпеки. Систематизовано фактори забезпечення економічної безпеки підприємств на сучасному етапі, визначено базові стратегії розвитку.

Ключові слова: економічна безпека, інновації; інвестування; інноваційно-інвестиційна компонента; система економічної безпеки; потенціал підприємства, фактори забезпечення економічної безпеки; стратегія розвитку підприємства.

Актуальність проблеми. Активізація України на зовнішніх ринках і формування власних дієздатних ринків супроводжується поступовим зростанням економічних ризиків і загроз, що виникають перед вітчизняними виробниками. Насамперед, вони пов'язані з: підвищенням рівня конкурентної боротьби за ринки збуту з боку вітчизняних та іноземних товаровиробників; монополізацією внутрішніх ринків; недосконалістю законодавства, що регулює відносини у сфері підприємництва; наявністю соціальних проблем; відсутністю напрацьованих методів і засобів забезпечення власної економічної безпеки, достатньої кількості спеціалістів у цій сфері тощо.

Саме в надскладних умовах сьогодення визначально актуальним для підприємств є питання забезпечення власної економічної безпеки, організації безпеки власного бізнесу. Як свідчить аналіз ситуації, яка склалася у сфері безпеки підприємництва, більшість підприємств України не мають системи безпеки, яка могла б ефективно їх захистити. Усі суб'єкти економічної діяльності, що вже перебувають в недержавній власності, переважно змушені самотужки захищати власні бізнес-інтереси. Разом з цим, сукупність інтересів зазначених суб'єктів знаходиться в площині національних інтересів України, оскільки вони формують лівову частку валового внутрішнього продукту, забезпечують добробут громадян і сталі надходження до державного бюджету.

Успішне подолання наявних загроз стійкості функціонування будь-якого підприємства можливе за умови створення та функціонування ефективної системи економічної безпеки суб'єкта господарювання, яка б гарантувала його повноцінний захист в умовах жорсткої і зростаючої конкуренції.

Аналіз останніх джерел досліджень і публікацій. Вирішенню проблеми формування системи економічної безпеки на макро- мезо- та макрорівні присвячені праці Варналія З. С., Єрмошенка М. М., Жаліла Я. А., Заїчковського А. О., Зубка М. І., Іванюти Т. М., Пастернак-Таранушенка Г. А., Рубцова В. С., Яременко С. М. та ін. Однак в більшості фундаментальних праць увага приділяється насамперед формуванню системи економічної безпеки держави та розробці теоретико-методологічного базису в цьому напрямі. На рівні підприємства, в основному, визначаються фактори, загрози економічній безпеці, пропонуються методики оцінки рівня економічної безпеки підприємства, але питанням інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств в контексті забезпечення їх економічної безпеки в довготривалому періоді приділяється недостатньо уваги. Це обумовлює необхідність подальших досліджень даної проблематики.

Метою статті є встановлення ролі і місця інноваційно-інвестиційної складової в системі економічної безпеки підприємств та обґрунтування необхідності реалізації вектора інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств для забезпечення їх економічної безпеки у довгостроковому періоді.

Викладення основного матеріалу дослідження. Аналіз теоретичних досліджень та публікацій з проблем забезпечення економічної безпеки та релевантна оцінка практики функціонування вітчизняних підприємств дозволяють констатувати що забезпечення економічної безпеки сучасного підприємства на належному рівні вимагає застосування системного підходу. Цілком погоджуючись з Я.А.Жаліло, який визначає економічну безпеку як складну багатофакторну категорію, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [7, с. 87], зазначимо, що на мікрорівні економічна безпека характеризує його стійкий економічний стан та наявність у підприємства імунітету до впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, за яких забезпечується гарантований захист господарських інтересів, соціальна спрямованість політики, достатній ресурсний потенціал для здійснення господарської діяльності. Економічна безпека підприємства як базового елемента економічної системи вищого рівня (регіональної, національної) є основою для забезпечення відтворення основного національного інтересу та обумовлює наявність внутрішніх механізмів виробництва, розподілу, обміну та споживання, які є стадіями суспільного відтворення, а також забезпечує перехід від протистояння загрозам (які мають певною мірою зовнішній стосовно суб'єкта забезпечення безпеки характер) до забезпечення сталості розвитку суб'єкта господарювання.

Зважаючи на значну неоднорідність підприємств, їх взаємодію в процесі відтворення, найважливішим чинником економічної безпеки на рівні підприємства є дієвість відносин між підприємствами щодо забезпечення фінансовими ресурсами, сировиною, матеріалами і комплектуючими, виробничими та іншими послугами, а також збуту готової продукції, що забезпечують фінансову, технологічну й іншу стійкість цих підприємств. Водночас, досвід розвинених країн світу свідчить про необхідність реалізації вектора інноваційного та інвестиційного розвитку підприємств для забезпечення їх економічної безпеки в довгостроковій перспективі.

Критерієм ефективності та конкурентоспроможності підприємства в сучасному світі при нових глобальних викликах сьогодення є інноваційна сприйнятливість. У зв'язку із цим питання генерації, продукування, комерціалізації та впровадження інновацій, забезпечення інноваційної активності є головним пріоритетом розвитку. Забезпечити його успішне вирішення можливо лише на основі ефективної інвестиційно-інноваційної політики, що передбачає формування та реалізацію комплексу організаційно-регулятивних і фінансово-економічних заходів, що здійснюються підприємствами та організаціями, з метою підвищення рівня економічної безпеки, конкурентоздатності та інвестиційної привабливості за рахунок раціонального та найбільш повного використання наявного інвестиційного потенціалу як в цілому, так і в розрізі та збалансованості його складових, та впровадження досягнень науки і техніки, підвищення ефективності науково-технічної діяльності.

Процес відтворення капіталу на рівні підприємства супроводжується змінами та метаморфозами інвестиційних ресурсів [1, 3, 10 та ін.], які спочатку є грошима, далі перетворюються на оборотний капітал (товарні ресурси), далі – на основний (так звані продуктивні ресурси), який далі в зворотньому напрямі перетворюється на оборотний, а далі знову в грошовий капітал.

При всьому різноманітті джерел і методів фінансування в кінцевому рахунку, інвестиційні механізми забезпечення економічної безпеки підприємства можна звести до трьох основних форм [2, 6, 8]. Перша форма включає механізми інвестиційної діяльності, які здійснюються за рахунок внутрішніх (власних) джерел підприємства: самофінансування; виділення коштів материнськими холдинговими та акціонерними компаніями (на безповоротній основі).

Друга форма включає механізми інвестиційної діяльності, які здійснюються за рахунок зовнішніх джерел фінансування (інвестиційних ресурсів, що залучаються з інвестиційного ринку): прямі інвестиції в розширення або реорганізацію діючого виробництва; державне фінансування; комерційні кредитування; венчурні (ризикові операції); благодійні та інші аналогічні внески (на безповоротній основі). Третя форма є поєднанням перших двох.

При розробці довгострокових прогнозів та планів забезпечення економічної безпеки підприємства, необхідно насамперед приділити увагу його економічному потенціалу – комплексній

характеристиці, яка складається з низки елементів, кожен з яких, у свою чергу, характеризується групою показників [4]: забезпеченість запасами основних видів природних ресурсів (природно-ресурсний потенціал); чисельність, освіта, вік, кваліфікація, професійні компетенції працівників (людський потенціал); здійснення наукових розробок, впровадження інновацій, наявність та кількість наукових кадрів (інноваційний потенціал); географічне розташування, транспортна розв'язка, наявність доріг загального користування (інфраструктурний потенціал території, на якій працює підприємство); податкове навантаження, рівень прибутковості (збитковості) (фінансовий потенціал); купівельна спроможність населення, рівень прожиткового мінімуму (споживчий потенціал території, на якій працює підприємство). Найбільша увага при оцінці ресурсного потенціалу має бути приділена, крім показників сировинної насиченості (в тому числі ступеню залежності від імпортованої сировини), показникам стану виробничої бази (рівню зносу, частки нових засобів, коефіцієнту завантаження). Певний інтерес викликає розгляд імпортованого устаткування, а також показники, що характеризують рівень технологічного розвитку підприємства.

При визначенні виробничого потенціалу за обсягом реалізації продукції, слід розглядати крім абсолютних значень даного показника, темп зростання обсягу реалізації, обсяг реалізації на одного працюючого. Характеристика виробничого потенціалу буде неповною, якщо не включати в аналіз: рівень монополізації продукції; експортну орієнтацію продукції; імпортозалежність; прогресивність своєї продукції (насамперед питома вага нової продукції, виробництво якої розпочато в останні три роки, в загальному обсязі продукції, що випускається); рівень митних бар'єрів, що захищають підприємство в даному сегменті ринку.

Визначення фінансового потенціалу передбачає збір інформації за такими показниками: обсяг податкової бази та прибутку – балансового і чистого; обсяг і структура інвестицій, в тому числі в розрізі власних коштів підприємства, прямих іноземних інвестицій, довгострокових кредитів; потенційна кредитоспроможність, що визначається через показник нетто-заборгованості (відношення простроченої кредиторської та дебіторської заборгованостей); платоспроможність підприємства, забезпеченість власними оборотними активами – індекс покриття; оборотність активів тощо.

За відношенням витрат на науково-дослідні, дослідницько-конструкторські розробки до загальної вартості продукції визначається рівень наукоємності виробництва, що відповідно визначає інвестиційний потенціал підприємства.

На наступному етапі здійснюється оцінка впливу основних макроекономічних показників на економічну безпеку підприємства. Показниками, які повинні бути визначеними та врахованими при формуванні прогнозних оцінок щодо розвитку інвестиційної компоненти економічної безпеки підприємства, є такі [5, 9]: темпи економічного розвитку з розбивкою за видами економічної діяльності; рівень інфляції; величина ставки рефінансування; динаміка валютного курсу; середні розрахункові індекси переоцінки основного капіталу, в тому числі по основних засобах, що виробляють товари і надають послуги; параметри (у тому числі нормативно-правові документи) державного регулювання тарифів природних монополій з метою формування їх інвестиційних програм; обсяги та умови формування цільових інвестиційних фондів в природних монополіях (наприклад, в електроенергетиці); пріоритети державного фінансування; обсяги трансфертів з державного бюджету дотаційним регіонам України; параметри державної тарифної політики в частині імпортованої готової продукції і товарів інвестиційного призначення. Територіальний прогноз оцінює можливі джерела фінансування інвестицій та їх величину на основі даних про фінансовий потенціал регіону. При нестачі власних інвестиційних ресурсів обґрунтовуються шляхи їх збільшення за рахунок залучених коштів.

До інструментів державної інвестиційної політики, що безпосередньо впливають на розмір прибутку, який залишається у підприємств, відносяться: параметри рівня оподаткування підприємств і організацій; пільги з оподаткування реінвестованого прибутку виробників. Якщо протягом прогнозованого періоду часу передбачається внесення змін до податкового законодавства, що так чи інакше вплине на прибуток господарських суб'єктів, то для прогнозування розмірів прибутку підприємств і організацій, що спрямовується на інвестиційні цілі, і частки прибутку, що використовується на фінансування інвестицій в основний капітал, необхідно проведення ще одного етапу розрахунків, який корегує отримані прогнозні оцінки.

Залученими інвестиційними ресурсами можуть бути: кошти, спрямовані на індивідуальне житлове будівництво, іноземні інвестиції, іноземні кредити, кошти від вторинних емісій цінних паперів. Заощадження населення є потенційним джерелом майбутньої інвестиційної діяльності. Ось

чому аналіз і прогноз коштів населення, які спрямовуються на інвестиційні цілі, є обов'язковим елементом при вивченні джерел формування інвестиційної діяльності. При цьому такі показники як співвідношення доходів та витрат населення, обсяг інвестицій у житлове будівництво, розмір заощаджень у вкладках, нинішній та прогнозований рівень грошових доходів населення, можуть виступати як базова інформація для прогнозних оцінок.

Необхідно зазначити, що факторами забезпечення економічної безпеки підприємств в довгостроковому періоді шляхом реалізації вектора інноваційно-інвестиційного розвитку суб'єкта господарювання (F1) є такі (рис. 1):

економічний потенціал території (F2): наявність достатніх і високоефективних природних ресурсів, з позицій запланованого бізнесу (F5); рівень розвитку соціальної інфраструктури території (F6); ціна факторів виробництва (F7); сприятливе географічне положення (F3); рівень розвитку транспортної інфраструктури (F4); науково-технічний, інтелектуальний потенціал території (F8); рівень і якість життя населення (F9); ємність споживчого ринку території (F10);

діловий клімат (F11); рівень ділової активності на території (F12); розмір ставок місцевих податків і зборів (F13); податкові пільги по місцевим податкам для інвесторів (F14);

державні гарантії дотримання законних прав та інтересів інвесторів, захисту інвестицій та їх підтримки (F15); ефективна політика регіональних органів управління щодо бізнесу (F16);

фінансово-економічна перспективність розробленого бізнес-плану підприємства (F17); очікуваний рівень прибутку (чистий дохід, чистий дисконтний дохід) (F18); термін окупності проекту (F19); можливості подальшого саморозвитку (F20); число створюваних робочих місць по проекту (F30); середня заробітна плата по проекту (F31).

При цьому основними факторами є: 1) економічна ефективність запланованого проекту (F21) (в т.ч. можливості щодо: імпортозаміщення (F22); оновлення основних засобів (F23); реалізації мультиплікативного ефекту від розвитку певного виду діяльності (F24)), 2) соціальна ефективність проекту (F25) (в т.ч. зростання середньорічної чисельності працівників (F26); середньомісячної заробітної плати (F27)); 3) бюджетна ефективність (F28): запланований обсяг податкових платежів у державний та місцевий бюджети в довгостроковій і короткостроковій перспективі (F29).

Наступним завданням для підприємства є формування стратегії для забезпечення власної економічної безпеки. Стратегічний менеджмент пропонує декілька модульних стратегій для вибору в залежності від фази економічного циклу. Стратегія виживання застосовується, коли наявна фаза кризи, депресії чи рецесії, яка спрямована на збереження основного капіталу, зокрема тієї його частини, що є найбільш перспективною та життєздатною для забезпечення виробництва конкурентоспроможного продукту [7].

У фазах поживлення і підйому переважає стратегія прориву, приходять час інвестиційного буму, і завдання полягає у своєчасному і комплексному здійсненні інвестицій і інновацій, що сприяють розширенню освоєних ринкових ніш і завоюванню нових. За умов стабільного розвитку, коли наявна фаза зрілості, пропонується пасивна стратегія, інвестиційно-інноваційні процеси реалізуються відповідно до законів ринку.

Для забезпечення економічної безпеки підприємств в умовах сьогодення, в стратегії розвитку обов'язково необхідно закласти два аспекти. Перший – це інвестиції в реструктуризацію діючих підприємств, і другий – інвестиції у високі технології, у галузі, виробництва, базові види продукції, які сприяють зростанню частки участі України у високих технологіях на світовому рівні. Перший напрямок потребує не стільки значних інвестицій, скільки рішучої перебудови менеджменту, розвитку внутрішньої кооперації і технологічних зв'язків, розширення і диверсифікації, створення малих і середніх підприємств під егідою великих.

Також доцільно провести детальну інвентаризацію існуючих виробничих потужностей і визначити необхідні заходи для модернізації кожного підприємства. Другий напрямок повинен стати пріоритетним щодо державного регулювання не тільки в частині інвестування проектів і програм, що реалізують високі технології, а в першу чергу, у частині формування стабільної бази (фундаментальної науки, підготовки кадрів) відтворення високих технологій, підвищення її частки в загальному технологічному розвитку країни.

Основними напрямками реалізації вектора інноваційно-інвестиційного розвитку підприємства є: формування науково-технічного потенціалу, виявлення пріоритетів інноваційного розвитку, визначення та розподіл ресурсів за пріоритетами; забезпечення інвестиційної привабливості підприємства, стимулювання попиту на інновації та ін.

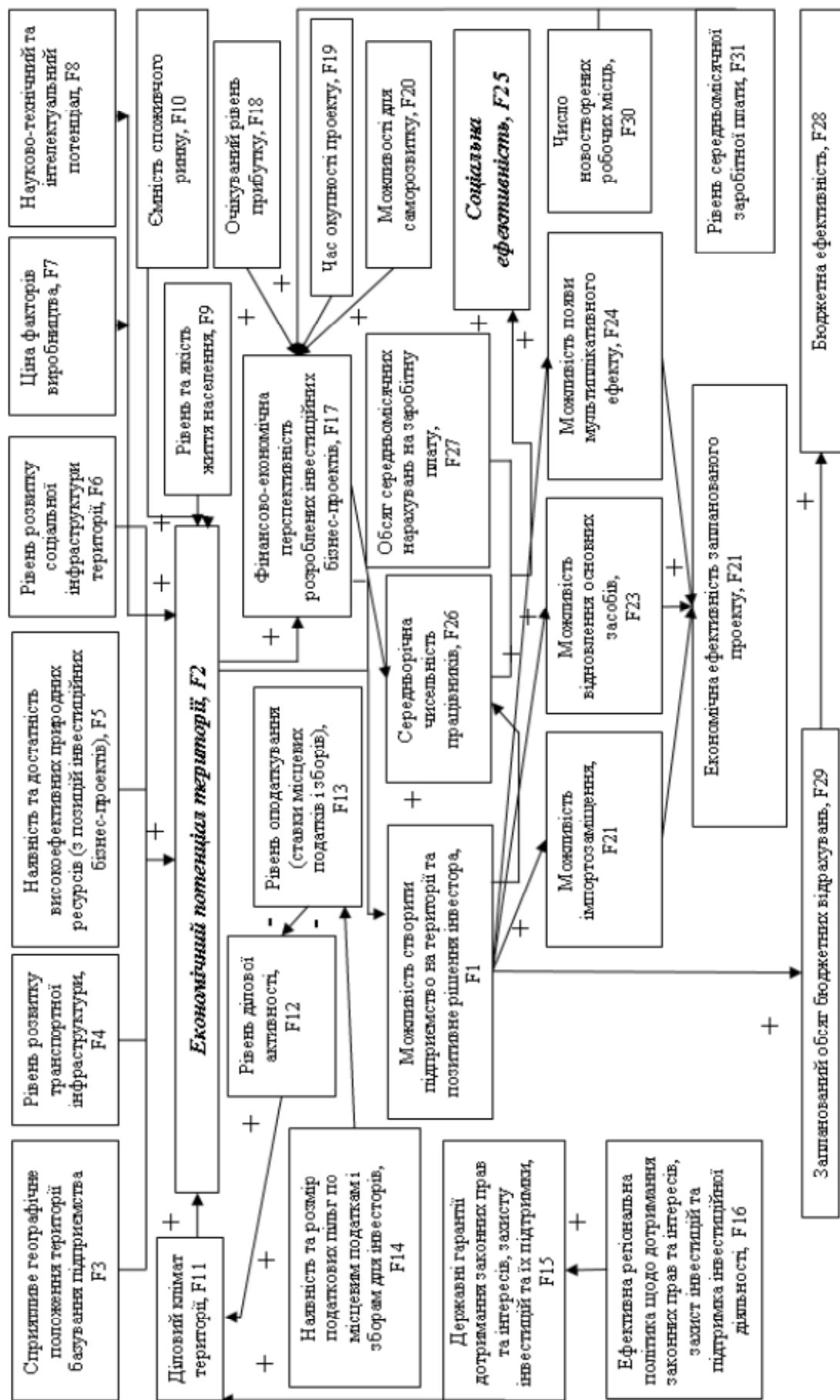

Рис. 1. Фактори забезпечення економічної безпеки в довгостроковому періоді шляхом реалізації вектора інноваційно-інвестиційного розвитку

Висновки та напрямок подальших досліджень. Пошук стабільних джерел інвестиційних ресурсів, розробка дієвих механізмів їх трансформації в капітальні інвестиції, ефективне розміщення інвестицій, впровадження інновацій, тобто всебічна активізація інноваційно-інвестиційних процесів, є запорукою забезпечення економічної безпеки вітчизняних підприємств. Саме ці завдання набувають на сучасному етапі суспільного розвитку особливої значимості для всіх підприємств реального сектора економіки. Реалізація інноваційно-інвестиційного вектора розвитку підприємств забезпечує перегікання грошових потоків між суб'єктами господарювання та залучення зовнішніх потоків, організацію заходів щодо активізації цих процесів, підвищення ефективності використання інвестиційних ресурсів для забезпечення економічної безпеки підприємств та вирішення соціально-економічних проблем територій. Подальші дослідження в цьому напрямі мають бути спрямовані на розробку дієвих механізмів та інструментів реалізації інноваційно-інвестиційного вектора розвитку підприємств, визначення принципів та методів вибору пріоритетних інвестиційних проектів, розподілу інвестиційних ресурсів та ризиків.

Список використаної літератури

1. Балацький О. Ф. Управління інвестиціями : навч. посіб. / Балацький О. Ф., Теліженко О. М., Соколов М. О. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 232 с.
2. Інвестологія : наука про інвестування / [І. О. Бланк та ін.], за ред. проф. С. К. Реверчука. – К : Атіка, 2001. – С. 180.
3. Денисенко М. П. Основи інвестиційної діяльності : підручник для студентів / М. П. Денисенко – К. : Алеута, 2003. – 338 с.
4. Економічна безпека : навч. посіб. / [З. С. Варналій та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
5. Економічна безпека суб'єктів підприємництва : навч. посіб. / М. І. Зубок, В. С. Рубцов, С. М. Яременко, В. Г. Гусаров – К. : Центр учбової літератури, 2012 – 226 с.
6. Економічні та соціальні аспекти управління інвестиційною діяльністю : [монографія] / В. С. Пономаренко, В. М. Гриньова, Н. М. Лисиця, О. М. Ястремська. – Харків : Вид-во ХДЕУ, 2003. – 179 с.
7. Жаліло Я. А. Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави : [монографія] / Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009. – 336 с.
8. Мартиненко В. Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні : [монографія] / В. Мартиненко. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – 296 с.
9. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : [монографія] / Г. А. Пастернак-Таранушенко – К. : Київ. екон. ін-т менеджменту, 2003. – 320 с.
10. Фабощи Ф. Управление инвестициями : пер. с англ. / Ф. Фабощи. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 420 с.

References

1. Balatskiy, O. F., Telizhenko, O. M., Sokolov, M. O. (2004) *Upravlinnya investytsiyamy*. 2-ge vyd., pererob. i dop. Sumy: VTD «Universytetska knyga», 232 s.
2. Blank, I. O. ta in. (2001) *Investologiya: nauka pro investuvannya*. Za red. prof. S. K. Reverchuka. Kyiv: Atika, s. 180.
3. Denysenko, M. P. (2003) *Osnovy investytsiynoyi diyalnosti*. Kyiv: Aleuta, 338 s.
4. Varnaliy, Z. S. ta in. (2009) *Ekonomichna bezpeka*. Za red. d-ra ekon. nauk, prof. Z. S. Varnaliya. Kyiv: Znannya, 647 s.
5. Zubok, M. I., Rubtsov, V. S., Yaremenko, S. M., Gusarov, V. G. (2012) *Ekonomichna bezpeka sub'yektiv pidpryemnytstva*. Kyiv: Tsentр uchbovoyi literatury, 226 s.
6. Ponomarenko, V. S., Grinyova, V. M., Lysytsya, N. M., Yastremska, O. M. (2003) *Ekonomichni ta sotsialni aspekty upravlinnya investytsiynoyu diyalnistyu*. Kharkiv: Vyd-vo HDEU, 179 s.
7. Zhalilo, Ya. A. (2009) *Teoriya ta praktyka formuvannya efektyvnoyi ekonomichnoyi strategiyi derzhavy*. Kyiv: NISD, 336 s.
8. Martynenko, V. F. (2005) *Derzhavne upravlinnya investytsiynym protsesom v Ukraini*. Kyiv: Vyd-vo NADU, 296 s.
9. Pasternak-Taranushenko, G. A. (2003) *Ekonomichna bezpeka derzhavy. Metodologiya zabezpechennya*. Kyiv: Kyiv. ekon. in-t menedzhmentu, 320 s.
10. Fabotstsi, F. (2000) *Upravlenie investitsiyami*. Moscow: INFRA-M, 420 s.

V. V. Bilyk

**THE ROLE AND PLACE OF INNOVATION AND INVESTMENT COMPONENT
IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES**

The rise of the activity of Ukraine in foreign markets and the formation of own capable markets is accompanied by a gradual increase in economic risks and threats faced by domestic producers. First of all, they are associated with: increased levels of competition for markets from domestic and foreign producers; the monopolization of internal market; the imperfection of legislation regulating relations in the field of entrepreneurship; the existence of social problems; the lack of established methods and means to ensure their own economic security, insufficient number of specialists in this field, etc. In the super complex current conditions it is very important for enterprises to provide their own economic security, to organize their own business.

The purpose of the article is to establish the role and place of innovation and investment component in the system of economic security of enterprises, as well as to prove the necessity for the implementation of a vector of innovation and investment development of enterprises to ensure their economic security in long term run.

At microlevel economic security characterizes sustainable economic condition of an enterprise and the presence of its immunity to the effects of internal and external factors, which provide guaranteed protection of economic interests, social policies, and the availability of sufficient resources potential for economic activities. Economic security as a basic element of economic system of higher levels (regional, national) is the basis for the reproduction of key national interests. It leads to the existence of internal mechanisms of production, distribution, exchange and consumption, which are the stages of social reproduction. In addition, economic security provides a transition from confrontation to threats (which have an external nature to the subject of safety) to ensure the sustainability of the business entity.

Innovative susceptibility is the criterion for the efficiency and competitiveness of businesses in the modern world in the face of new global challenge. So the generation, production, commercialization and implementation of innovations, support for innovation activity is a top priority of the modern enterprise. The components of economic potential are the basis for the development of long-term forecasts and plans for economic security, describe investment mechanisms to ensure economic security. The factors of economic security of enterprises at the present stage are described in the article. The basic development strategies of enterprises due to current conditions are determined.

Keywords: *economic security, innovation; investment; innovation and investment component; system of economic security; enterprise potential, factors of economic security; enterprise development strategy.*